

Hegedűs Katalin*

Vajdasági svábok a vajdasági magyar írók regényeiben, a századfordulótól a II. világháborúig

A Vajdaság, Erdély „ősi szellemével” és a Felvidék „patinás városi kultúrájával” szemben nem rendelkezik mély irodalmi gyökerekkel, kiemelkedő szellemi vagy művészi alkotókkal/alkotásokkal, társadalmat alakítani tudó értelmiségi réteggel.

Bácska-Bánát mindig az anyagi jólétről, a termékeny zsíros földjéről és modern megfogalmazással élve multikultúralitásáról volt híres. A nemzetiségek az együtt- és főleg az egymás-mellett élést máig folyamatosan tanulják, hiszen a török hódoltságnak köszönhetően legősibb lakossága is mindössze kétszáz éves múltra tekinthet vissza. A közös létnek, az együtt átélt évtizedeknek nyoma van mind a magyar, mind a szerb vagy sváb irodalomban. Minden nemzetiség figyelte a másik életét, szokásait, kultúráját; olykor kerülték egymást, olykor meg tanultak egymástól, volt, hogy egymásra voltak utalva, de olyan is volt, hogy gyűlölték, elárulták egymást.

Tanulmányomban a vajdasági magyar írók „megfigyeléseit” gyűjtöttem össze a vajdasági svábokról. (Tudatosan nem a Délvidék elnevezést használom, mert „a Jugoszláviához csatolt ’Délvidék’ neve elveszítvén értelmét, a ’délszlávországi’ magyar írók még legszívesebben ’vajdasági’-aknak hívták magukat. (...)”¹)

Négy vajdasági származású, magát magyarnak valló író önéletrajzi regényében kerestem ki a svábokra való utalásokat, jellemzésüket, társadalmi helyzetük, viselkedésük leírását. Közülük ketten, Herczeg Ferenc és Molter Károly, vajdasági származású, elmagyarosodott svábok, akik tudatosan magyarosodtak, minden kényszer nélkül, tehát nem tekinthetők a magyarosítás áldozatainak.

Ki szeretném hangsúlyozni, hogy tanulmányom nem foglalkozik a regények irodalmi értékével, cselekményével, mondanivalójával. Nem

* Hegedűs Katalin, német nyelvtanár, Újvidéki Egyetem, Magyar Tannyelvű Tanítóképző Kar, PhD hallgató, Belgrádi Egyetem, Bölcsészettudományi Kar, Kultúrológiai Szak, Szabadka

¹ *Bisztray Gyula: Szenteleky Kornél az irodalomszervező. In: Szenteleky Kornél irodalmi levelei. 5.o.*

elemzem sem a főhősöket sem a mellékszereplőket, nem kísérem figyelemmel fejlődésüket, csak és kizárólag a svábok megítélését kutatom.

Herczeg Ferenc² - A várhegy, A gótikus ház

Komoly viták folynak irodalomtörténészek között arról, hogy vajon Herczeg Ferenc vajdasági írónak számít-e.³ Bori Imre lekezelő módon nyilatkozik róla: „Herczeg Ferenc indulásának idején, a századvégen úgy tetszhetett, hogy a Dél-Bánát világának írója lesz, ám nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket: a bánáti dzsentrí írójából dzsentrí író lett, és pályafutása is ennek a tükre, minthogy a magyar uralkodó osztrákhoz csatlakozva annak a hivatalos írójává, reakciós politikájának képviselőjévé vált”⁴. Németh G. Béla egészen másként vélekedik Herczegről: „Herczeg nem a dzsentrí írója volt, hanem az úgynevezett „magyar úri középosztályé”. Emlékezéseinek történeti, történetpszichológiai, mentalitástörténeti jelentőségét éppen az kölcsönzi, hogy ennek az egészen sajátosan magyar társadalmi rétegnek és történeti alakzatnak szinte minden vonásával igen hű és tanulságos tükre.”⁵ Összefoglalva Herczeg Ferenc a Monarchia középosztályának volt az írója, a magyar nemesi erények tisztelője, a magyarság összetartozásának a híve. A kommunista időkben mindez tiltott magatartásnak és életszemléletnek számított, ezért mellőzték, sőt bojkottálták Hercz eget. A fordulat után kezdik újra felfedezni és kiadni, külön kiemelve, hogy egy letűnt kor írója, aki értékes információkkal szolgál annak az időszaknak a megértéséhez.

Regényei, az író visszaemlékezései, *A Várhegy* (1933) és *A gótikus ház* (1939), a gyerekkora, Isten háta mögötti dél-dunai sváb kisvárosától, egészen az I. Világháború kezdetéig, amit Pesten, mint képviselő élt meg.

² *Herczeg Ferenc* (Versec, 1863. szeptember 22. – Budapest, 1954. február 24.) író, színműíró, újságíró, az MTA tagja és másodelnöke.

³ Hornyik Miklós és Herczeg János határozottan ellenzik Herczeg Ferencz vajdasági írók közé sorolását, csak úgy mint Kosztolányit, Papp Dánielt, Gazdsu Eleket vagy Ambrus Zoltánt. Apró István, Mák Ferenc (hogy csak a vajdaságiakat említsem) ezzel szemben nagyvonalúbbak és helyet követelnek Herczegnek a vajdasági és az egyetemes magyar irodalomban. Kalapis Zoltán nem foglal állást egyik oldalon sem.

⁴ Bori Imre, *A jugoszláviai magyar irodalom története*, Forum, Újvidék, 1982. (62. o.).

⁵ Németh G. Béla: Az „úri középosztály” történetének egy dokumentuma: Herczeg Ferenc emlékezései. In: *Herczeg Ferenc emlékezései a Várhegy, A Gótikus Ház*. Szépirodalmi könyvkiadó, Budapest, 1985. (11. o.).

Családja, több más katolikus családdal együtt, 1742-ben jött be Sziléziából, Heinrichsauból. Szülővárosa svábjaikat röviden így jellemzi: „A verseci svábok a fejlődés útján valahogy zsákutcába jutottak; miként a méhek és a hangyák nemzete, ők is a munkában találták meg az élet egyetlen tartalmát. Nem is élnek csak dolgoznak. A munka girhessé sóványította és horgasra görbítette őket, és sohasem láttam közöttük kövér gazdát.”⁶ Vasárnap délutánonként az esti tehénfejés idejéig, a Városkertben sétáltak. Mivel férfiak és nők, fiatalok és öregek, mind feketét hordtak, ezért a megyebeli többi nemzet „csókáknak” csúfolta őket.

A szomszédos fehértemplomi svábok mások voltak, mint a verseciek. Mindkét város lakossága bortermelő volt, a verseciek azonban csak azt itták meg maguk, amit eladni nem tudtak, a fehértemplomiak meg azt adták el, amit meginni nem tudtak.

„Nemzeti érzés nem volt a csókákban, nem is lehetett, mert mielőtt elödeik kijöttek német őshazájukból, ott még ismeretlen volt az ilyesmi. Negyvennyolc óta azonban erősen szítanak a magyarsághoz, mert kitapasztalták, hogy a Bánságban békés kultúrélet csak a szentkorona védelme alatt lehetséges. Éppen ezért mindazokban, akik bármilyen címen izgattak a magyarság ellen, az anarchia előfutárját látták.” (i.m. 52.o.) A 48-as szabadságharcban a dél-bánáti svábok derekasán harcoltak a szerb haderő ellen. Fővárosuknak mégis Bécsset tartották, nem pedig Budapestet, bár a bécsi politika ellen „éppúgy rugdalóztak, mint a magyarok”. Herczeg leírja a magyar és a német nemzeti ünnepek közötti nagy különbséget is. A németek ugyanis ha ünnepekkor fegyvert ragadnak, fölébred bennük a kollektív szellem, valamennyien egyesülni akarnak és egyként követik a felsőbb parancsot. A magyarok ugyanakkor, ha felvonulnak, akkor az az egymástól független nagyurak fölvonulása, akik valamennyien vezérségre születtek, de egyiküknek sincs serege.

Komoly eltérés volt a falusi és a városi svábság között. A falusi, vagy pusztai sváb leborotválta a bajuszát, amit egy verseci sváb sose tett volna meg (i.m. 53.o.). A falusi svábok gazdagabbak is voltak, ezért kevesebbet (okkal-móddal) dolgoztak, aminek következményeként kövérebbek is voltak, mint a városiak. A gazdag parasztnak a legnagyobb fiukra hagyták, a többi fiút orvosnak és ügyvédnek taníttatták. Lányaik is különböző nevelést kaptak. Azok a lányok, akiket a gondos sváb szülők parasztfelnevelésnek szántak, azok a tehénistállóban és a vete-

⁶ Herczeg Ferenc emlékezései a Várhegy, A Gótikus Ház. Szépirodalmi könyvkiadó, Budapest, 1985. (51.o.).

ményeskertben nevelkedtek, akikből viszont ügyvédnét vagy doktornét akartak csinálni, azokat a temesvári apácaiskolába küldték.

Herczeg gyermekkorában, Dél-Bánátban csak a vármegyeházán, a piarista gimnáziumban és a cukrászdában (ahol az urak jöttek össze) beszéltek magyarul. „Akkoriban azt tartották a Délvidéken, hogy az ember csak ötszáz holdig lehet rác vagy sváb, azon felül magyarrá kell lennie, ha a vagyonához méltó életet akar élni”.(i.m. 85.o.) Ezért eleiben a magyar urak részben szerb, részben német, részben pedig görög vezetőknévűek voltak. Herczeg a temesvári gimnáziumban tanult meg igazán magyarul, de mivel ott is, iskolán kívül, mindenki németül beszélt, ezért édesapja egy igazi magyar helyre íratta át fiát, Szegedre. Szegeden kezdett el magyar könyveket olvasni és magyarul gondolkodni. Nem tartja azonban magyarosításnak azt, ami akkoriban az iskolákban folyt. Ezt meg is indokolta: „Meggyőződésem szerint az iskola egyáltalában nem képes arra, hogy elterjessze az állam nyelvét a nép között, mert a parasztnak a maga anyanyelvén kívül nincs szüksége más nyelvre. Ő az őstermelő, és akivel neki dolga van, ügyvéd, orvos, kereskedő mind rajta akar nyereszkedni, és azért meg is tanulja a paraszt nyelvét. Magyarrá lett azonban a svábok értelmi osztálya. Az sem hazafiságból – mert a hazáért meghalnak az emberek, de nyelvet nem tanulnak -, hanem szükségből, és mivel a kultúrélet egyetlen ismert formája a magyar élet volt.” (i.m. 106.o.)

Nevét Herczogról Herczegre Benedek Elek ajánlatára változtatta meg első könyve megjelenése előtt. Nacionalista német lapok néha támadták emiatt és renegátnak nevezték. „Az én családom kétszáz esztendővel ezelőtt jött ki Németországból, egy német fejedelem elől menekült, olyan időben, mikor az őshazában a nemzeti érzés még ismeretlen fogalom volt. Ezt az érzést itt ismerték meg, Magyarországon, alattvalókból itt lettek polgárokká. Nekem különben az a meggyőződésem, hogy a kapás ember lehet sváb vagy tót, kultúrember azonban Magyarországon csak magyar lehet. Ha ezért renegát vagyok: annyi baj legyen, Zrinyi Miklós és Petőfi Sándor társaságában vagyok.” (i.m. 226.o.)

Herczeg Ferenc több ízben volt parlamenti képviselő Pesten⁷. A XIX. század kilencvenes éveiben hangot adott annak, hogy a Ház nem

⁷ 1896-ban Versec városnak lett országgyűlési képviselője, szabadelvű párti programmal. Az 1901-es választásokon kisebbségben maradt, azonban az 1904-05-ös időközi, 1905-06-ban és 1918-ban az általános választásokon a pécskai kerület kinevezte országgyűlési képviselőjének.

vette komolyan a kisebbségi kérdést, mert a képviselők túlságosan el voltak foglalva egymással és a parlamenti munka obstruálásával. Herczeget egy Binder nevű sváb gazda is figyelmeztette a kisebbségek elhanyagolása okozta veszélyre: "Hallja, képviselő úr – mondta Binder bácsi -, ha fölmegy Budapestre, mondja meg a magyaroknak, hagyják már abba az örökös veszekedést, mert annak rossz vége lesz, a szerbek és a románok máris röhögnek a kárörömtől."(i.m. 305.o.) Sajnos Herczeg is csak félig vette komolyan az öreg sváb „huhogását”, mert mint írja, hazájának akkor már nem Dél-Bánátot, a „sváb fészket” tartotta, hanem Budapestet. Versecet már csak azért sem vette komolyan, mert egyike volt az ország legrosszabb és legkiszámíthatatlanabb választási kerületeinek, legalább is Herczeg pártjának szémszögéből. Ugyanis az ott élő németek két pártba tömörültek ezért a választási eredmény mindig a szerbségtől függött, „róluk pedig az utolsó pillanatig sem lehetett tudni, hová fognak csatlakozni”.

Herczeg Ferenc szerette a svábokat. Önként és tudatosan magyarosodott, magyar karriert épített magának, a kultúrát az írást csak magyarul tudta elképzelni, mégse tagadta meg soha sváb gyökereit. Mindig kihangsúlyozta a svábság pozitívumait és azokat az értelmiségieket, akiket a svábság adott a magyarságnak.

Memoárjaiban a szerbségre is több ízben kitér. Fehértemplom, mint már említettem, Versec közvetlen közelében fekszik, de már beleesik a szerb határőrvidékbe. Szépeknek, mulatósnak, jó katonáknak, de csalásra hajlamosaknak tartotta őket. Eme tulajdonságukat példával is bizonyítja, a szerb gazdák biztosítási csalásával. Ők ugyanis kellően bebiztosították házaikat, majd utána felgyújtották őket, de mindig csak szélcsendes időben, mert különben a szomszédok agyonverték volna őket. Sok szerb ház újult meg ily módon, mindaddig, míg a biztosító meg nem szakította az együttműködést.

Herczegnek sok szerb ismerőse volt, egyik közülük Szavljevics, a szerb „entelektüell”, aki nem titkolta nagyszerb voltát. Egyik látogatás alkalmával ezt mondta az írónak: "Látod fiam, ha eljön a szerb nemzet napja, akkor ezzel [jatangán-szerz.] fogom elvágni a torkodat, pedig úgy szeretlek, mint édes gyermekeimet."(i.m. 191.o.)

Herczeg a monarchia széteséséért is részben a szerbséget okolta: „A Karagyorgyevicsek, miután elfoglalták Szerbia vérrel beszennyezett trónját, Ausztria-Magyarország szétrobbantásában keresték a maguk létjogosultságát.”(i.m. 392.o.)

Molter Károlyt Bori Imre nem sorolja a vajdasági magyar írók közé, mert 1913-tól Erdélyben élt, bár elismeri, hogy Tibold Márton önéletrajzi regénye nálunk a Bácskában játszódik. Moltert éppen eme önéletrajzi regénye folytán egyesek mégis a vajdaságiak közé sorolják. Először a *Vajdasági Írás* figyelt fel rá és közölt tőle írást még 1928-ban.

Tibold Márton című (I. kötete 1937-ben, II. kötete 1958-ban jelent meg), kétkötetes önéletrajzi regényét egy mondatban össze lehet foglalni, mint azt tette Kardos László 1938-ban: „A regény hőse egy bácskai sváb fiúcska, aki elhidegül vérrokonaitól s áthajlik a többségi magyarságba. Felnövekedvén Erdélybe kerül tanárnak, ott éri az impériumváltás, amely éppen akkor, amikor már többségivé, magyarrá olvadt-emelkedett volna, a románsággal szemben szorítja kisebbségi helyzetbe.”⁹ Molter Károly főhősének sorsa a sajátja egyben, Kalapis Zoltán így fogalmaz: „átélte a poklok poklát; a sehová se tartozás keserűségét: a németek magyarnak, a magyarok németnek tekintették.”¹⁰

Tibold Martin egy verbászi sváb kovácsmester negyedik fia volt. Akkoriban Verbászon még együtt éltek németek, magyarok és szerbek. A kis Martint magyar iskolába írták, ott kezdett el magyarul tanulni (nővére akkor már Kalocsán járt iskolába, bátyja meg Pesten). A családban leglelkesebben anyai nagyapja, Weiss Jakab támogatta a történelem magyar nyelven történő elsajátítását. A nagyapa, 48-as magyar katona, honvéd szakaszvezetői nyugdíjjal, magyarul ugyan nem tudott, mégis lelkes rajongója volt Kossuthnak és a szabadságharcnak. („Még magyarul se tudott. Mégis negyvennyolcas honvédkodása volt életének legértalmasabb emléke.” II.51.o.) Martin az algimnázium harmadik osztályától folyamatosan és egyre lelkesebben magyarosodik. Harmadikban kezdte az asztali áldást német helyett magyarul imádkozni, a család hallgatólagos beleegyezésével. Negyedik osztályosan már tudatosan készül magyarrá válására, mint fogalmaz „még csak most jövök bele, most szerzem a magyarságomat”. Amikor Kecskemétre kerül gimnáziumba, már jól használja a második nyelvét, de még nincs megelégedve magával, mert még nem beszélí azon a szinten, mint az anyanyelvét. Egy év

⁸ Molter Károly (Óverbász, 1890. december 2. – Marosvásárhely, 1981. november 30.) magyar író, kritikus, irodalomtörténész.

⁹ Kardos László: Tibold Márton, Molter Károly regénye. In: Nyugat, 1938, 4.szám.

¹⁰ Kalapis Zoltán: Életrajzi Kalauz II. H-Ó, Forum Könyvkiadó, 2003. (676.o.)

Kecskeméti tartózkodás után már pofon akarja ütni azt, aki nem magyar-
nak tartja. Akkor szegeznek neki a kérdést, hogy Martinnak tartja-e magát,
ahogy édesanyja címzi a neki szóló leveleket, vagy Mártonnak, ahogy ő
magát hívja. A fiú válasza:

„- Mindkettő.

- Nehéz is vóna választani. Elvégre némötnek szült anyád.

- Nem a'. Embernek. Aki az lesz, ami akar. Nem beszélt rá, hogy
német legyek, arra se, hogy magyar. Elindított annak, hogy én
tudjak legjobban németül a faluban.

- Hát magyarul?

- Azt is.

- Itt Kecskemétön felejtöd az anyanyelvöd?

- Nem én. Csak hitvány vagy szerencsétlen ember felejt el.”¹¹

Később még kiegészíti vallomását, azzal, hogy korábban „lecke-
magyar” volt, de ma már a szíve is magyar. Volt főbérőjük, a szerb
Mirkow, nem is tudta soha megérteni, hogy egy vajdasági sváb miért az
ázsiai tízmilliós néphez vonzódik és miért nem „egy hetven milliós csa-
ládhoz”. (I.167.o.)

Már Pesten egyetemista, amikor egyik rokon német családról
nyilvánít véleményt, ők ugyanis „nagy németek”, akik kidobták a Kos-
suth képet a házukból és leborotvtálták a bajszukat, „különbén rendes
népek, csak épen hazaárulók”. (I.133.o.)

Márton olvassa Adam Müller-Guttenbrunn¹² könyveit is, vívódik
is magával, mert Guttenbrunn minden regényében felelősségre vonja a
magyarokat, kényszermagyarosítással vádolja őket, az elmagyarosodott
németeket meg „paprika-magyaroknak”, „magyarónoknak”, „renegátok-
nak”, „kossuth-kutyáknak” csúfolja. Márton összegezve a regényeket
mélyen elítéli Guttenbrunnt, leginkább a más népek iránt szított olcsó
gyűlölet zavarja és a történelemhamisító agitáció, amivel tele vannak
írásai.

Guttenbrunnal szemben, Molter és így a regényhős Márton is,
soha nem szított gyűlöletet más nemzetek iránt, ő a Kossuth féle Duna-
menti-Köztársaság híve volt, ahol minden nép egyenlő – bár tisztában

¹¹ Molter Károly: Tibold Márton I.,II.Révai, 1937. (101.o.)

¹² Adam Müller-Guttenbrunn (1852, Guttenbrunn (Hidegkút, Temes Megye) – 1923, Bács) Bánáti származású sváb író, kritikus, színházigazgató. Több regényében a svábok betelepítését dolgozta fel, aminek köszönhetően a dunamenti svábok ünnepelt példaképe lett. A svábok elmagyarosodásáért a magyarokat tette felelőssé, élesen bírálva, sőt szidalmazva mindent, ami magyar.

van a népek közti szociális különbségek okozta feszültségekkel. A németek ugyanis az elnyomás és a szegénység elől menekültek ide, új hazájukba. „Most gazdagok és gögösek. Honnan tanulták volna gyűlölni a magyart, aki errefelé szegényebb náluk. (...) Ezek a svábok véreztek már új hazájukért. Én meg már ezek közül is kivételnek érzem magam, mert együtt lélekezem a magyarral.”¹³ (II.26.o.) Magyarország területén a németiséget tartja a legcivilizáltabb népnek, a magyarság az államfenn-tartó és a kormányzásban a leggyakorlottabb, de elismeri a románok és a szerbek pozitívumait is. (II.68.o.)

A II. kötetben megjelenő náci agitátor, határozottan negatív hős. Guttenbrunnhoz hasonlóan árad belőle a magyar-gyűlölet, amit az egész Tibold család elítél. Tiboldék nem tartják bűnnek a magyarosodást, mert „Mikor százharminc év előtt ide vándoroltunk, a németiség eleresztett, elfelejtkezett rólunk. Nem tudott megvédeni és eltartani bennünket. A Bácska és Bánság azonban gazdaggá és függetlenné tette a hazátlan se-reget. Ezért felejtettük el mi is az elnyomó dinasztia célját, hogy Ma-gyarszágot németesíteni segítsük.” (II.52.o.)

Nagyon érdekes, hogy Kolozsvárott Tibold Mártont tartották ve-szélynak a székelyek és félték, hogy germanizálni fog. Ezt tudtára is adták mindjárt az első héten. „De már, Tibold öcsém, itt nálunk nem fog germanizálni! Megmondám én a tavaly a főigazgatónak is, mikor köve-telte, hogy németül zagyváljak a német órán: »Hallj te rá, itt a kollá-gyomban még a Bakk-korszakban se beszéltek németül!«” (II.121.o.)

A regényben Molter sehol sem ad leírást a svábságról, viszont sokszor utal egy-egy mondat erejéig rájuk. Szerinte a német kékszemű és nyápic (I.56.o.). A nők nagyok, „masszívok”, a férfiaknak meg, mint Martinnak is, ló fejük van (I.148.o.). A német az, aki mindent jobban akar tudni (I.57.o.), a munkát eltúlozzák (I.65.o.), utálatosan szorgalma-sak (I.85.o.). Sokat beszélnek a vagyonról, sőt arról ítélnék meg valakit, hogy érdemes-e róla egyáltalán beszélni, hogy vagyonos-e vagy sem (I.84.o.). A sváb fát nem ültet, mert nem tudja kivárni, míg gyümölcsöt teremjen (I.155.o.). Magyarul megtanulnak ugyan, de sváb kiejtésük mindig felismerhető, mert *b*-nek ejtik a *p*-t, *g*-nek a *k*-t és viszont (I.5.o.).

Molter, aki lelkes híve volt a soknemzetiségű Dunamenti-Köztársaságnak, volt annyira reális, hogy belássa, sok nemzet egy or-szágban ritkán van meg olyan békében, ahogy ő azt megálmodta. Realit-ásáról tanúskodik a vajdasági multikulturalizmus bemutatása, amit egy

¹³ „Nálunk kivásárolták a svábok a legkisebb magyart is a határból.” (II.70.o.).

dunai hajóút elbeszélésével ír le. A hajón a Vajdaság szinte minden nemzetisége rajta volt, a harmónia azonban nem volt felhőtlen. Először a magyar lóhajsár és a szerb lókupec veszett- és majdnem verekedett össze. Az eset romantikája abban rejlett, hogy a magyar szerbül szidta a hajcsárt, a szerb pedig magyarul a kupecet, hogy „pontosan megértsék a válogatott szidalmakat” (I.78.o.). A verekedés csak azért maradt el, mindkettejük sajnálatára, mert a hajó kikötött Újvidéknél. „Bogami, sajnálom, ilyen rövid úton heccelődni” – rágta a bajszát a kupec és a hajcsár egykedvűen búcsúzott - Majd máskor, gospodine” (I.79.o.). De a hajón más konfliktus is kialakult, a szerb csoport összekapott egy bolgár tanulócsapattal, mert egyik bolgár fiú a szerb csoport piszkálódására azt találta mondani, hogy „Nem is vagytok nemzet. Elegyesek, tarkák vagytok, mint a kolduskaka...” (I.79.o.).

Egy másik kirándulás alkalmával, diákokkal Karlócára látogatott Márton, ahol a karlócai patriarcha-helyettes látta őket vendégül. Meg is kínálta a tanárokat orosz cigarettával, ami nemigen tetszett a kecskeméti kollégium igazgatójának. „De a patriarcha azonnal poharat emelt: - Éljen Magyarország! – és fölszólította a vendégeit, hogy énekeljék el a magyar himnuszt (...) a patriarcha-helyettes, a sok főpap és teológiai tanár föállva hallgatta Kölcey imáját.” (II.127.o.)

Molter, életfelfogásához híven, mindenkit elsősorban embernek tartott és csak utána valamilyen nemzetiségűnek. Regényét azonban végigkíséri a, számunkra már, elképzelhetetlen magyarosodási vágy. A svábokra egy rossz szava nincs, kivétel ez alól a náci agitátor és a szintén vajdasági származású Adam Müller Guttenbrunn, őket magyargyűlöletükért ítéli el.

Gion Nándor¹⁴ - A latroknak is játszott

A Virágos katona (1973) és a Rózsaméz (1976), Gion Nándor tetralógiájának első két kötete. „Családregény, faluregény, kisebbségi regén, (anti)hősregény.”¹⁵ A regényfolyam Szenttamáson játszódik és hat évtizedet ír le. A tanulmányomban feldolgozott első két kötet a századfordulótól a második világháború kitöréséig követi egy Feketicsről

¹⁴ Gion Nándor (Szenttamás, 1941. február 1. – Szeged, 2002. augusztus 27.) vajdasági magyar író, újságíró, forgatókönyvíró, tanár; az újvidéki rádió magyar főszerkesztője.

¹⁵ Pécsi Györgyi: Rekviem Bácskáért. Gion Nándor tetralógiája. Utószó. In: Gion Nándor: Latroknak is játszott. Nora Könyvkiadó, 2007. (55.o.).

Szenttamásra költözött sváb család életét. A regények mégsem egy ki-sebbség sorsát kívánja bemutatni.

Szenttamás helyzetéből adódóan is soknemzetiségű volt, bármelyik országhoz tartozott is (magyarok, németek, zsidók, cigányok). „A multikulturális jelzőt azonban némiképp idézőjelbe kell tennünk: inkább békés – majd egyre békétlenebb – és igen laza egymás mellett élésről mesélnek a történetek.”(i.m.57.o.) A Monarchia éveiben és a két világháború között a nemzetiségek Szenttamáson is, mint minden többnemzeti-ségű vajdasági helységekből, megpróbálták jól elkülönülni egymástól. Saját városrészeik voltak, saját kocsmáik, agitátoraik, stb. Lappangó nemzetiségi feszültségek a század elején nem annyira a magyarság és a szerbség között alakult ki, hanem a németeket illetően mutatkoznak meg. „Az író a valóságos történelmi események menetét követi.”¹⁶

A sváb Krebs család, a családfő, Stefan Krebs vezetésével, 1898 őszén költözik Feketicsről Szenttamásra. Stefan Krebs ágostai hitvallású, evangélikus német molnár, önérzetes német, aki egyrészt azért hagyta ott Feketicset, hogy végre meggazdagodjon, másrészt viszont szeretett volna végre elkerülni a feketicsi magyarok közül, „akiket nem szeretett, a szenttamási szerbeket viszont gyorsan megkedvelte.”¹⁷ Ezt a magyarokhoz való hozzáállását ismerve érthető meg első nagy szenttamási csalódása, amikor érkezésük napján egy magyarral találkoztak össze, aki azonnal felismerte a családfőben a svábot, merthogy nincs bajsa, és csak a svábok nem hordanak bajuszt. (i.m.7.o.) Mivel Stefan nem szeret- te a magyarokat, ezért nem tetszett neki, hogy a magyarok lakta Zöld utca közelében levő malomban kapott munkát. Kissé félt is a magyarok- tól, kiszámíthatatlanoknak tartotta őket, „a szerbek akármilyen durvák és nagyszájúak, az ember tudja, hogy hányadán áll velük, a magyarok azonban néha megőrülnek.” (i.m.14.o.) Legjobban az zavarta, hogy a magyarok semmit se vettek komolyan. Jó munkások voltak, szorgalmasak, törekvők, de amint munkanélküliek lettek, ijesztővé váltak Krebs számára. Legnagyobb lánya, Rézi, viszont jól kijött a magyar gyerekek- kel összebarátkozott velük, megtanult magyarul és magyar iskolába akart járni. Apja természetesen megtiltotta, hogy barátkozzon velük a magyar iskola pedig szóba se jöhetett. „Kevés német volt Szenttamáson, csak négyosztályos iskolát tudtak fenntartani.” (i.m.25.o.) Mikor meghalt a német tanító, a sváboknak el kellett dönteniük, hogy beadják-e gyerekei-

¹⁶ Bori Imre: A jugoszláviai magyar irodalom rövid története. Forum,1993. (234. o.).

¹⁷ Gion Nándor: Virágos Katona. Forum, Újvidék, 1973. (10. o.).

ket a magyar osztályba, vagy inkább tartsák otthon őket egy évig, amíg nem hoznak egy újabb német tanítót. Stefan Krebs, Johann Friedrich, a hentes és Johann Schank, a téglagyáros, hevesen elleneztek a magyar iskolát, a többiek azonban leszavazták őket „mert úgy vélték kár lenne ezt az egy évet kihagyni, meg aztán nem is biztos, hogy a következő évre találnak német tanítót, néhányan még azt is mondták, hogy tulajdonképpen mindegy, milyen iskolába járnak a gyerekeik.” (i.m.134.o.) A három „német iskola párti” sváb fölháborodott: „Hitvány félnémetekké [válunk-a szerz.], akiknek már az is mindegy, hogy a gyerekeik milyen nyelven szólnak hozzájuk. Kibújunk a bőrünkől, jöttment senkik leszünk, akik mindenkire odadörgölöznek, mint rühes disznók”. (i.m.135.o.) A gazdag téglagyáros, Johann Schank szerint anyagi kérdés a nemzeti megmaradás, mert a vagyonos embernek nem kell kibújni a bőréből. Stefan Krebs volt viszont erre az ellenpélda, mert annyit dolgozott családja anyagi biztonságáért, hogy nem jutott ideje a gyerekeivel foglalkozni. Így azok elmagyarosodtak.

Stefan Krebs nehezen boldogult, sokszor cserélt gazdát, próbálkozott önállósodni (pékséget nyitott) semmi sem sikerült neki – míg végül Johann Schank segített rajta. A gazdag sváb téglagyáros szívesen látogatta a szegény molnár családot, mert Stefannal tudott németül beszélni. Krebsék szabadidejükben csak sváb családtagokkal és barátokkal érintkeztek.

Amikor Krebséknek sikerült a város egyetlen vízimalmát kibérelni, fellendült anyagi helyzetük. Ehhez persze jelentősen hozzájárult az is, hogy Stefan elkezdett csalni. „Be tudta állítani úgy a szelelőt, hogy abban ne csak a szemét és a fekete üszög maradjon, hanem búzaszemek is jócskán. Ha tehetné, mérlegelés előtt meglocsolta vízzel a búzát, hogy többet nyomjon, és hogy a vizes mérés szerint vegye ki a részét.” (111.o.) Sorsuk jobbra fordulásával egy időben kitört az Első világháború. Stefan Krebs és német barátai tiszta szívvel szurkoltak a német (nem osztrák) csapatoknak, mégis meglepő, hogy ugyanez a Stefan Krebs szívesen bújtatta hetekig Török Ádámot, a magyar katonaszökevényt. Török Ádám inkább bujkált, minthogy császári katona legyen, ő ugyanis nem akarta magát hasba lövetni „egy nyavalyás trónörökösért”. (i.m.208.o.)

A háború elvesztése nem törte le a svábokat, rohadtnak tartották a Monarchiát és ideje volt már a széthullásának, hogy ez csak háború árán történhetett meg, az őket nem zavarta. Szerintük, ha a Monarchia megnyerte volna a háborút, akkor véglegessé vált volna a dualisztikus

rendszer, és Magyarország még erősebbé vált volna. „A magyarok már most is túlságosan erősek itt a Bácskában is. Íme, még Szenttamáson, ebben a szerb fészekben is megvetették a lábukat. A szolgálalkú németek pedig lassanként beolvadnak közéjük. Határozottan jól jönne egy ideiglenes szerb fennhatóság, ez megzavarná ezeket a félnémeteket.” (i.m.235.o.) Nemcsak a magyaroktól, hanem a Monarchia osztrák felétől is elhatárolódnak.

Az óhajtott szerb fennhatóságot megkapták a bácskai svábok. A két világháború közti periódus már Gion második regényében van leírva, a *Rózsaméz*ben. A regény helyszíne és szereplői ugyanazok.

Johann Schank nyugdíjba vonult és két fia között fölosztotta vagyonát. Meglévő téglagyárát Johannra hagyta, másik fiának, Friedrichnek megvette Jakob Hauser téglagyárának a felét. A gyár másik felét Svetozar Munjin vette meg, „egy gazdag szerb, akinek sok pénze van” és a „mai körülmények között jobb, ha az embernek van egy szerb társa”.¹⁸

Stefan Krebs és német barátainak helyzete nem változott az új államban. Ők továbbra is a német hadsereget dicsőítették és várták, hogy Németország újra megerősödjön és visszafoglalja a neki járó területeket, többek között Bácskát. A legfontosabb teendőjük, hogy megmaradjanak németnek, míg a német hadsereg ideér. Krebsnek többször a szemére hányták, hogy mindkét lányát magyarhoz adta férjhez, Krebs ilyenkor azzal védekezett, hogy a fiúk a lényeg, mert ők viszik tovább a német nevet, és az ő két fia biztos, hogy német lányt fog elvenni. Ez így is lett. Kisebb fia, Stefi, jól föltaálta magát az új országban. Ügyes fiú volt, jól tudott spekulálni és volt is rá lehetősége. Meg is gazdagodott szépen. Másik fia, Péter, nem ilyen fajta volt. Őt elragadták a kommunista tanok és apja legnagyobb bánatára lelkes kommunista vált belőle.

Az idősebb svábok, lassan kiábrándulva a szerb államból, egyre jobban várták a német hadsereget, mert kezdték belátni, hogy „ebben az országban minden bűzlik a tehetetlenségtől” és a korrupciótól. „Mindenki lop és csal, mindenkit meg kell vesztegetni, ha az ember élni akar.” (i.m.412.o.)

Mikor a harmincas években egyre gyakrabban jöttek a németek számára pozitív hírek Németországból a sváb családok egyre izgatottabbak és magabiztosabbak lettek. „A határokat majd Németország szabja meg – mondta az evangélikus lelkész. – Végez Franciaországgal és Ang-

¹⁸ Gion Nándor: *Latroknak is játszott*. Forum, Újvidék, 1976. (234.o.)

liával, és utána olyan határokat szab, ami nekünk megfelel. Európában csak egy hatalom lesz: Németország.” (i.m.464.o.)

A német hadi sikereknek csak Stefan Krebs kommunista fia nem örült. Pétert nagyon zavarta apja és környezete német-pártúsága. Ez odáig fajult, hogy kimondta szégyelli, hogy német. „Pocsék nemzetet csináltak a németekből. Én is pocsék ember vagyok.” (i.m.469.o.) Eldöntötte, hogy elmagyarosodik: „Nem is tudok rendesen németül. Magyarul sokkal jobban tudok. Én tulajdonképpen magyar vagyok, igaz?” (i.m.469.o.) Pétert nővére, az elmagyarosodott, energikus Rézi, téríti észhez egy kiadós veréssel. Rézi elismeri, hogy ő elmagyarosodott és a gyerekei nem értenek németül, de legalább nem szégyellik, hogy anyjuk német. A második világháború kitörésével zárul Gion tetralógiájának második kötete.

A Krebs családon és pár közeli sváb barátjukon kívül megemlíti az író még más svábokat is. Ilyenek például: a téglagyáros Hauser, aki később eladósodik és tönkremegy, Jungerék, akik asztalosműhelyt tartottak (koporsós Jungerék); Kohlmajer, a papucsos; Johann Friedrich a hentes; az Ottwald nevű bánáti ügyvéd; Linmayer a torzsai terménykereskedő, és a verbászi evangélikus lelkész, akit név szerint egyszer sem említ.

A regényfolyam egyetlen magyar gazdag szereplője Váry János, a dúsgazdag földesúr. Váry ragaszkodik úri státuszához, ellenzi a demokráciát, sokallja a nemzetiségek jogait Magyarországon (mert bankjaik, színházaik, érdekközösségeik vannak, mindez Váry szerint állam az államban). A feltörő polgárságot elviseli, de meg akarja tanítani őket arra, hogy tiszteljék a magyar földesurat.

Az új szerb hatalom képviselője Szenttamáson Karagić, a csendőr, akinek minden kisebbség egyforma. Egyszer csaláson kapta rajta Stefit, akit „zsidó gazembernek” titulált. Miután Stefi felvilágosította, hogy nem zsidó, hanem német, Karagić csak legyintett: „Sváb gazember, mindegy” majd Gallai Istvánhoz fordult, akitől megtudta, hogy ő meg magyar, ez már teljesen hidegen hagyta „Magyar gazember. Mindegy.” (274.o.)

Karagić a korrump rendőr példaképe, nem is igyekszik tagadni, hogy ő bármiben benne van, ami jó jövedelmet ígér, de a látszatát a rendnek fenn kell tartania. Néha beismeri, hogy vannak gondok az új szerb állammal, de ő ezt nem tartja tragikusnak. Az, hogy megnőtt alopások és családok száma Szenttamáson, az őt különösebben nem zavarta.

A magyar-szerb kapcsolatokra külön nem tér ki Gion a regényeiben, de többször is utal a két nemzetiség közti feszültségre. Ennek legjobb példája Szenci Bálint kocsmája. A szerb hatalomátvételnél ugyanis

Szenci Bálint (aki magyar kocsmáros Kátyban, Szenttamás szerbek lakta részén) kocsmájára kiírták, hogy „Beži Kurta, došao je Murta”. Szenci Bálint értette a célzást, és átköltözött Szenttamás magyar lakta felébe. A második világháború kitörése után, mikor a magyar csapatok nagyon közel voltak már Szenttamáshoz, Szenci Bálint éjszaka elment Kátyba és felírta néhány ház falára, hogy „Visszatért a Kurta”.

Gion Nándor a vajdasági viszonyok remek ismerője volt. Szenttamás minden nemzetiségét hüen mutatja be. Fontosnak tartom kiemelni, hogy mindhárom nemzet szereplői között vannak negatív és pozitív figurák. A svábok között van kemény munkával meggazdagodott gyártulajdonos, van örökösen a szegénységgel küszködő molnár, van becsületes és van spekuláns, van kommunista, van elmagyarosodott, és természetesen van Hitler-párti is. Ugyanez a helyzet a magyarokkal és a szerbekkel is. Egyik nemzetet se marasztalja el és egyiket se magasztalja fel.

Csépe Imre¹⁹ - Fordul a szél

„Östehetségként fedezte fel irodalmunk a harmincas évek második felében Csépe Imrét” írja róla Bori Imre a már több ízben idézett irodalomtörténetében. Ő volt a népies magyar irodalom utolsó vajdasági képviselője. Saját tapasztalatainak köszönve, hüen, ábrázolja a társadalom legszó színtjét. Ismeri a napszámosok, béresek, kubikusok, gyári munkások életét, gondjait, szegénységét, vulgaritását. Ezt a világot mutatja be a *Fordul a szél* (1965) című regényében, ami valójában az író önéletrajza, egy szerelmi történet fonalán haladva. Az általa jól ismert béresek és napszámosok sorsát kíséri nyomon a kishegyési határban.

Mint ahogy az eddigi regényeknél, itt is csak a német vonatkozásokra szeretnék kitérni. Csépe Imre regénye az egyetlen, az általam feldolgozott hét regény közül, amely szinte kizárólag negatív szereplőként mutatja be a vajdasági gazdag svábokat. Lehet, hogy ez is életrajzi ihletésű, mivel tudjuk, hogy ő maga is több ízben szolgált német gazdák birtokán.²⁰

¹⁹ Csépe Imre (1914-1972) költő, író, négy elemi végzett, kéményseprő, kanász, kishéres, söprűkötő, kubikus, cukorgyári munkás, erdőőr, könyvügynök, színész, újságíró. 1956-tól az újvidéki Magyar Szó napilap tárcaírója volt.

²⁰ 1931-től béres Becker Fülöp szekicsi nagygazda birtokán, két alkalommal is. 1933-tól Kinker Frigyes téglagyárában volt vályogverő. 1936-tól munkás tappert volt Martin szekicsi kendergyárában, 1942-től pedig béres Schaffer Lukács birtokán.

Már a regény legelején lesújtóan kegyetlennek mutatja be a sváb gazdákat, kiemelve „földimádatukat”, kegyetlenkedésüket munkásaikkal, és ragaszkodásukat az egy gyerekhez, nehogy a megszerzett földjüket osztani kelljen. A svábok mélységesen lenéznek a körülöttük, velük élő más népeket. „Menjen a hegyesi határba a magyarokhoz vagy a szentamásiba a szerbekhez, ez a két fajzat úgyis egyetért, egyik se különb, mint a másik, mind a kettő ’lopó, petyár’”.²¹ A másik ember élete, legyen szó felnőttről vagy gyerekről, messze nem olyan fontos nekik, mint a saját birtokuk. Amikor tűz ütött ki Eckert birtokán, a munkások előbb a gyerekeket akarták kimenteni, mire az öreg Eckert: „Ne aszokat a dögöket nésszék, hanem a tüzet oltcsák – toporzékolt magán kívül a gazda.” (i.m.27.o.)

Ugyanilyen érzéketlen a munkások fájdalomra iránt Stamler Róbert (gazdag sváb parasztgazda kisebbik fia), aki amikor meghallotta, hogy a tíz év körüli Ilonkát megerőszakolták, csak annyit mondott, hogy ha egy kislány megvan már harminc kiló, akkor „ot mán nincs baj”. Majd később még hozzáteszi, hogy biztos élvezte is Ilonka a dolgot.

Csépe azonban elismeri azt is, hogy ha valaki olyan cselédje a svábnak, amilyennek az elvárja, akkor a sváb szépen fizet és jobban meg lehet élni, mint máshol. „A cselédnek sehol nem lehetett szerezni semmit, csak a svábnál”, bár hozzáteszi, hogy csak a középosztálybeli svábnál. Ugyanis „minél gazdagabb volt, annál kutyább és fösvényebb” (i.m.71.o.)

Ignác, a könyv főhőse, Bieber Fülöphöz, „Közép-Bácska sváb nábobjához” szegődött el. Fülöp tanult gazda volt, Verbászon érettségizett, itt fejlődött ki benne a nemzeti öntudat is, aminek köszönve, később „a harmincas évek elején a Kulturbund²² lelkes tagja” lesz. (i.m.82.o.) Modern gazdálkodást űzött, rendszeresen oltatta a jószágát és a legkisebb bajjal is állatorvoshoz fordult (akkoriban szinte egyedül a Bácskában). Ugyanakkor Fülöp nagyon jól beszélt magyarul, csakúgy mint felesége a szintén sváb Lizi, aki magyar polgárba járt Topolyán. Fülöp szépirodalmat nem olvasott, csak szakkönyveket, politikai füzeteket és újságokat. A Bieber család nagyon gazdag volt: „kétszázhatvan lánca gyönyörűdelgetett föld öt tanyával, kaszálók, magánföldek, szőlők és rét-

²¹ Csépe Imre: Fordul a szél. Forum Könyvkiadó, Novi Sad, 1965.

²² Schwäbisch-Deutscher Kulturbund, a dunamenti svábok kultúregyesülete. Az Első Világháború után hívták életre. Eredeti célja művelt németeket képezni a német kultúra szellemében. Németország megerősödésével a Kulturbund a náci propaganda eszközüvé válik.

aljak.” (i.m.82.o.) ezért akart Fülöp is csak egy gyereket, hiszen „ő nem azért küzd, hogy az utódai szegényebbek legyenek nála”. (i.m.168.o.) Fülöptől ugyanakkor mindenki félt, joggal. Durva, goromba ember volt, aki a végletekig kihasználta munkásait. Egyik legjobb példa kíméletlenségére, hogy „Fogatra ülni belső jóváhagyás nélkül még akkor sem volt szabad, ha valamelyik cselédet sürgősen orvoshoz kellett vinni. Először be kellett menni a faluba gyalog, és megkérni Fülöpöt, hogy adja oda a kocsit, ... Ha jókedve volt, azt mondta: - vigye, ha meg haragudott valamiért, akkor ráordított a cselédre: - Ha nem tűri a nyögést, fogadjon kocsit, de csak este, amikor már mindent elvégzett, hogy ne mulasszon a napi munkájából semmit...” (i.m.95.o.)

A harmincas években a svábok (Fülöpöt és Stamler Róbert van név szerint megemlítve) izgatottan követték a Németországi eseményeket. Minél jobban terjeszkedett a Német Birodalom a bácskai svábok annál magabiztosabbak és szemtelenebbek lettek. „Kigúnyolják az embert, szemtől szembe. Azt mondják, hogy a magyaroknak Ázsiában van a helyük, a zsidóknak meg a katlan alatt ... Minden második szavuk a Hitler meg a Führer, aki majd rendet tesz Európában, és megmutatja a világnak...” (i.m.192.o.)

Tappert Martin, akinek hat hatalmas kendergyára volt a bácskai falvakban, nem hirdette Hitler tanait csak éjjel nappal dolgoztatta munkásait, mert a Német Birodalomba küldte a kendert. Amikor Bácskában is kitört a háború és a német katonák, tankok és más motorizált egységek lepték el a Szekics felőli utat, akkor szekicsi és a feketicsi svábok suhogtak mellettük. „Az utcákon bámészkodó magyar diákgyererek fejeről leverték a levesesapkákat és szemközt köpködték őket”. (i.m.219.o.) A háború elvesztése után azonban megindult a sváb szekerek végeláthatatlan sora nyugat felé.

A regény zárójelenetében Ignác a háború utolsó napjaiban megint összefut Fülöppel, egykori gazdájával, aki lovon ül, géppisztollyal a kezében. Le akarja lőni Ignácot, amikor a szárkúpok mögül orosz katonák lőnek a német lovasok közé, így mentve meg Ignác életét. Az orosz katonákról kiderül, hogy egyikük Ignác régi ismerőse, a magyar Matyi bácsi, akinek mindig baja volt a törvénnel, mert jobban szeretett dohánnyal és más tiltott dolgokkal „üzletelni”, mint dolgozni. Matyi bácsi el is tűnt a rendőrség elfogatási parancsa elől és csak a regény utolsó lapján derül ki, hogy Matyi bácsi orosz katonának állt.

Csépe Imre regényében egy pozitív sváb szereplő sincs. Gion Nándortól eltérően, nála minden sváb gazdag, és úr, kivétel nélkül mind

kegyetlen, önző, durva és gőgös. Mint már korábban említettem, lehet ez saját élményből fakadó megfigyelés, hiszen Csépe maga is több ízben volt gazdag sváb birtokos bérese, de ugyanakkor nem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy abban az időben, amikor Csépe ezt a regényét írta „divat” volt a svábokat szidalmazni. A háború utáni jugoszláv politikai vezetőség megtiltotta, hogy bárki is a sváb kérdéssel foglalkozzon. Ha bárki megemlítette őket, az csak negatív kontextusban történhetett.

Zárszó

Az általam elemzett hét regény mindegyike önéletrajzi regény. Az írók saját tapasztalataikat, élményeiket írták meg bennük. Saját bőrükön tapasztalták a multikulturalizmust, a többnemzetiségű közösség előnyeit és hátrányait.

Herczeg Ferenc és Molter Károly, akik önként elmagyarosodott svábok voltak, jó szándékúan írnak a svábokról. A regények olvasásakor az az érzése támadhat az olvasónak, hogy e két író a regényét használja fel arra, hogy igazolja magát, hogy megértesse olvasóival és a németiséggel elmagyarosodásának miértjét. Mindketten egyenesen kimondják, hogy a svábságot az anyaországa cserbenhagyta, a németek úgy jöttek el hazájukból, hogy nem rendelkeztek nemzeti öntudattal, Magyarországon tanultak meg polgárok lenni, itt vagyonosodtak meg és itt ismerték meg a nemzeti öntudatot is.

E két író regénye abban is különbözik a többitől, hogy nem találjuk benne a nemzetek egymás iránt érzett mély ellenszenvét, mint a magyar írók regényeiben. Ugyanakkor csak az elmagyarosodott Herczegnél és Molternél jut kifejezésre a magyar nemzeti öntudat, a magyar történelem gazdagsága és szépsége, a magyar erények és kultúra dicsérete.

Gion Nándor és Csépe Imre regényeiben a cselekmény és a karakterek kapnak nagy szerepet. Egyes szereplő nemzetiségének nincs nagy jelentősége, ugyanakkor, míg Gion egyetlen nemzet fölött sem ítélkezik, Csépe egyértelműen elítéli a svábságot. Gion és Csépe többet foglalkozik a szociális helyzettel, az anyagi biztonság és a létbizonytalanság közti hatalmas különbséggel és az ebből fakadó érzelmekkel. Mélyebben beleásnak a társadalom alsó rétegeibe és plasztikusan ábrázolják a magyarság kemény szegénységét szemben a német birtokosok gazdagságával. Egyik sem tér ki e különbségek történelmi és politikai hátterére, okaira.

Felhasznált irodalom:

1. *Bori Imre*: A jugoszláviai magyar irodalom rövid története. Forum, 1993.
2. *Gion Nándor*: *Latroknak is játszott*. Forum, Újvidék, 1976.
3. *Gion Nándor*: *Virágos Katona*. Forum, Újvidék, 1973.
4. *Herczeg Ferenc* emlékezései a Várhegy, *A Gótikus Ház*. Szépirodalmi könyvkiadó, BP, 1985.
5. *Kalapis Zoltán*: *Életrajzi Kalauz II. H-Ő*. Forum Könyvkiadó, 2003.
6. *Molter Károly*: *Tibold Márton I., II. Révai*, 1937.
7. *Pécsi Györgyi*: *Rekviem Bácskáért*. Gion Nándor tetralógiája. Utószó. In: *Gion Nándor: Latroknak is játszott*. Nora Könyvkiadó, 2007.
8. *Pukánszky Béla*: *Német polgárság magyar földön*. Budapest, 1944.
9. *Szenteleky Kornél* irodalmi levelei. Sajtó alá rendezte és bevezetővel ellátta: *Bisztrai Gyula és Csuka Zoltán*. Kiadja a Szenteleky Társaság Zombor-Budapest, 1943.